

DAIVA KARDELYTĒ-GRINEVIČIENĒ

Lietuvių kalbos institutas
 d.kardelyte@hotmail.lt

Lokatyvinių inesyvo ir iliatyvo konstrukcijų neutralizacijos tendencijos rytų ir pietų aukštaičių šnektose

Postpozicinių lietuvių kalbos vietininkų mišinys užfiksuotas jau senuosiuose rašytiniuose lietuvių kalbos šaltiniuose (Daukšos *Postilėje*, J. Bretkūno evangelijose ir kt.). Keturnarei postpozicinių vietininkų sistemai virtus dvinare, vietą žyminčių linksnių tendencija mišti išliko. Dialektologinė medžiaga rodo, jog šis kalbinis reiškinys būdinga kone visam arealui, kuriame vartojami du vietininkai – inesyvas ir iliatyvas: pietų aukštaičių plotui, daliai rytų aukštaičių vilniškių ir rytų aukštaičių uteniškių ploto.

Mokslinėje literatūroje minimi inesyvo ir iliatyvo mišimo atvejai įvardijami neutralizacijos terminu, o teorines prielaidas grindžiant empiriniais faktais remiamasis tik inesyvo ir iliatyvo formomis. Tačiau palyginus skirtingą tarminę medžiagą matyti, kad pavienės minėtųjų linksnių formos nėra informatyvios, plg. in. = il. *kaiman*, in. = il. *kaimė*. Empirinė medžiaga rodo, kad neutralizacijos atvejais inesyvo ir iliatyvo linksnių reikšmę nurodo ne neutralizuotos linksnių formos, o su jomis vartojami veiksmažodžiai, plg. *žmogus gyvena kaiman; mašina važiuoja miške*. Todėl tiriant postpozicinių vietininkų neutralizaciją būtina analizuoti ne pavienes formas, bet bent minimalų žodžių junginį, kurio būtinieji dėmenys turi būti postpozicinis vietininkas ir veiksmažodis. Toks žodžių junginys vadinamas *lokatyvine inesyvo* arba *lokatyvine iliatyvo konstrukcija*.

Tiriamajame pietų aukštaičių, rytų aukštaičių uteniškių ir vilniškių plote skirtinos dvi šių konstrukcijų neutralizacijos tendencijos:

- 1) Morfologinio pobūdžio neutralizacija: lokatyvinėse konstrukcijose sutrumpėjusios daugiskaitos iliatyvo formos sutampa su daugiskaitos inesyvu, pavyzdžiui, *ten dabar nieko nėra; niekas negyvena, visi miestuos išvažiuo, o seniai išmirę; tai va vyras nuvažiuo ten miškuos*;
- 2) Konkuruojanti lokatyvų formų vartoseną, atsiradusi dėl semantinių motyvų: a) junginiuose *įvardis* ar *būdvardis + daiktavardis* konkuruoja įvardžio arba būdvardžio vietininkų formos, pavyzdžiui, *biržės kur išpjauta, avietės augdavo va šitan va miške; kur sakiau katriulij tan maliruotan, kadai diečkeliūtės tokios mažos buvo* [duonos tešlai maišyti]; b) lokatyvinėse konstrukcijose tarpusavyje konkuruoja inesyvo ir iliatyvo formos, pavyzdžiui, *tada buvo Francijoje išvažiuo; tai tuosan namuosan ir apsigyveno su savo šeima*.

Morfologinio pobūdžio neutralizacijos atsiradimo motyvas yra morfologinis ir sisteminis žodžių formų trumpėjimas. Galimi konkuruojančios lokatyvų formų vartosenos motyvai – lokatyvinių konstrukcijų vartojimas beveik identiškoje semantinėje aplinkoje ir jose inesyvo ir iliatyvo atžvilgiu dominuojantys veiksmažodžiai.